

Η λειτουργία του τίτλου σε βιβλία χωρίς λέξεις (wordless book)

Τασούλα Τσιλιμένη
Καθηγήτρια Παιδικής Λογοτεχνίας
Π.Τ.Π.Ε., Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Παναγιώτα Μηκέ
Εκπαιδευτικός Π.Ε, Υπ. Διδάκτωρ
Π.Τ.Π.Ε., Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Περίληψη

Ο τίτλος του βιβλίου είναι το βασικότερο στοιχείο της ταυτότητάς του. Αποτελεί πηγή πληροφοριών για τον αναγνώστη και ερέθισμα για τη διατύπωση ερωτημάτων και υπαινικτικών δηλώσεων, τις οποίες αναλαμβάνει να αποσαφηνίσει το κείμενο ή η εικονογράφηση του βιβλίου. Στη διεθνή βιβλιογραφία καταγράφονται μελέτες με αντικείμενο διερεύνησης τη λειτουργία του τίτλου σε εικονογραφημένα παιδικά βιβλία. Απουσιάζουν, ωστόσο, έρευνες αναφορικά με την ερμηνευτική λειτουργία του τίτλου σε εικονογραφημένα βιβλία χωρίς λέξεις (wordless book). Μέσω της παρούσας εργασίας επιχειρείται η ανάδειξη της ιδιόμορφης αφηγηματικής οργάνωσης και λειτουργίας του τίτλου σε βιβλία χωρίς λέξεις με βάση το ταξινομικό σχήμα της «περιγραφικής λειτουργίας» που προτείνει ο Genette (1988, 1997).

Εισαγωγή

Τα εικονογραφημένα βιβλία χωρίς λέξεις (wordless books) αποτελούν μια ειδική κατηγορία βιβλίου στον χώρο της παγκόσμιας παιδικής λογοτεχνίας (Degler, 1979· Dowhower, 1997· Lindauer, 1988· Stewig, 1988). Στα βιβλία αυτού του τύπου απουσιάζει το κείμενο και η ιστορία του βιβλίου γίνεται γνωστή μόνο μέσω των εικόνων τους (Γιαννικοπούλου, 2008). Το βάρος της αφήγησης αναλαμβάνει η εικονογράφηση (Arizpe, 2013· Γιαννικοπούλου, 2008· Gibson, 2016· Κανατσούλη, 2006· Kress & van Leeuwen, 2001· Nodelman, 1988· Serafini, 2012a· Τσιλιμένη, 2007· Youngs, 2010) και ο αναγνώστης/θεατής, ο οποίος μέσω αυτής επιχειρεί να συλλάβει το νόημα του βιβλίου ενεργοποιώντας την παρατηρητικότητα του πάνω σε μια ακολουθία εικόνων (Nodelman, 1988· Οικονομίδου, 2016). Ωστόσο, στην πρόσληψη και ερμηνευτική αποκωδικοποίηση του περιεχομένου του βιβλίου συμβάλλει καθοριστικά, εκτός των άλλων παρακειμενικών στοιχείων, και ο τίτλος του (Γαβρηλίδου, 2013· Genette, 1988, 1997· Γιαννικοπούλου, 2008· Καλογήρου & Βησσαράκη, 2005· Πασχαλίδης, 1996).

Ο τίτλος του βιβλίου είναι το βασικότερο στοιχείο της ταυτότητάς του (Hoek, 1981). Αποτελεί πηγή πληροφοριών, υπαινικτικών δηλώσεων και ερωτημάτων. Πυροδοτεί συναισθηματικές αντιδράσεις και ενεργοποιεί διανοητικές καταστάσεις στον αναγνώστη/θεατή. Υποδηλώνει τη λογοτεχνική πρόθεση του συγγραφέα ενίοτε και του εκδότη (Genette, 1988, 1997). Μέσω του αποστολέα (συγγραφέα, εικονογράφου,

εκδότη) μεταβιβάζει το πρώτο λεκτικό μήνυμα του βιβλίου (Γαβριηλίδου, 2013· Levin, 1977· Nikolajeva & Scott, 2001) στον αποδέκτη του (αναγνώστη/θεατή, εκδότη, πράκτορα πωλήσεων, βιβλιοπώλη, κριτικό) (Genette, 1988, 1997) για να δημιουργηθεί μια πρώτη αντίληψη για το περιεχόμενο του βιβλίου. Παράλληλα, ενεργοποιεί διανοητικές και συναισθηματικές καταστάσεις του αναγνώστη (Hoek, 1981).

Ως βασικό στοιχείο περικειμένου, ο τίτλος περιλαμβάνει το σύνολο των γλωσσικών στοιχείων που λόγω της προνομιακής του θέσης τοποθετείται στο πάνω μέρος του κειμένου (Γιαννικοπούλου, 2008) «ώστε να το ορίσει, να υποδείξει το γενικό περιεχόμενό του και να προσελκύσει το κοινό στο οποίο απευθύνεται» (Hoek, 1981:17). Ο τίτλος, όπως η λογοτεχνία γενικά, αποτελεί κοινωνικό προϊόν με τις νοηματοδοτήσεις, τις τάσεις και τις αισθητικές του αξιώσεις. Παράλληλα, είναι φορέας πληροφοριών και θεσμοθετημένο πεδίο συναλλαγών και διαπραγματεύσεων (Hoek, 1981). Για την εκτέλεση των παραπάνω λειτουργιών ο τίτλος πρέπει να είναι σαφής, σύντομος, αξιομνημόνευτος, πρωτότυπος, μοναδικός (Genette, 1988· Πασχαλίδης, 1996) και να διακρίνεται για «την παγκοσμίου εμβέλειας επικοινωνιακή δύναμη συγχρονικά και διαχρονικά» (Γαβριηλίδου, 2013: 55).

Ο τίτλος αποτελεί πηγή πληροφοριών για τον αναγνώστη και ερέθισμα για τη διατύπωση ερωτημάτων ή υπαινικτικών δηλώσεων, τις οποίες αναλαμβάνει να αποσαφηνίσει το κείμενο (Γιαννικοπούλου, 2008· Genette, 1987, 1988, 1997· Hoek, 1981) ή η εικονογράφηση, όταν πρόκειται για εικονογραφημένα βιβλία χωρίς λέξεις (Nodelman, 1988, 2008). Στην περίπτωση που τα βιβλία απευθύνονται σε παιδιά είναι φανερό ότι ο τίτλος και οι λειτουργίες του υπόκεινται στις συμβάσεις που επιβάλλει η παιδική λογοτεχνία.

Οι τιτλικές φράσεις αποτελούν μικροκείμενα, τα οποία υπόκεινται σε συμβάσεις αντίστοιχες με εκείνες των λογοτεχνικών κειμένων και υιοθετούν ανάλογες τεχνικές, ρητορικά σχήματα λόγου, μοτίβα και θεματολογία (Γαβριηλίδου, 2013). Για τη μελέτη των τίτλων υιοθετούνται προσεγγίσεις που εφαρμόζονται στα λογοτεχνικά κείμενα. Συγκεκριμένα για να μελετηθεί η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του νοήματος και του θέματος ενός τίτλου με το κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο στο οποίο δημιουργείται, εφαρμόζεται η ιστορικο-εξελικτική φιλολογική μέθοδος (Φρυδάκη, 2003). Για να εντοπιστούν τα θέματα που επαναλαμβάνονται και αποτελούν δείκτες των τάσεων, των προτιμήσεων και των ιδεολογικών προσανατολισμών αξιοποιείται η θεματική ανάλυση περιεχομένου (Braun & Clarke (2006), ενώ για να τη μελέτη του πλαισίου οργάνωσης της ιδεολογίας μιας τιτλικής φράσης εφαρμόζεται το θεωρητικό πλαίσιο της σημειωτικής (Έκο, 1993).

Ο Έκο (1993) υποστήριξε ότι η ερμηνεία ενός τίτλου εξαρτάται από: α) τις στρατηγικές ανάγνωσης που εφαρμόζει ο αναγνώστης στην προσπάθειά του να αποκωδικοποιήσει το νόημα του τίτλου, β) τον βαθμό ικανότητας του αναγνώστη να διαβάζει συνδηλωτικά, γ) την τάση του να αναζητά το κυριολεκτικό νόημα και να ανακαλύπτει τις άρρητες έννοιες, δ) τις προσδοκίες του, ε) τις ατομικές και πολιτισμικές εμπειρίες του, στ) τις πεποιθήσεις του και ζ) τις συγκυρίες μέσα στις οποίες επιχειρείται η ερμηνεία του τίτλου. Συνεπώς το νόημα της τιτλικής φράσης δεν αποτελεί υποκειμενική υπόθεση. Ο τίτλος διαθέτει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τα οποία καθορίζουν την ερμηνεία του από τον αναγνώστη.

Τις τελευταίες δεκαετίες ο τρόπος με τον οποίο οργανώνονται και διατυπώνονται οι τίτλοι των wordless books, αλλά και των εικονογραφημένων βιβλίων γενικότερα, έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον πολλών ερευνητών. Ο ρόλος του τίτλου ως ένα από τα βασικότερα περικειμενικά στοιχεία του εξωφύλλου εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων έχει απασχολήσει πολλούς ερευνητές (Γαβριηλίδου, 2013· Genette, 1997· Γιαννικοπούλου, 2008· Καλογήρου & Βησσαράκη, 2005· Nikolajeva & Scott, 2001· Πασχαλίδης, 1996). Στη διεθνή βιβλιογραφία καταγράφονται μελέτες με αντικείμενο διερεύνησης τις ανταποκρίσεις των παιδιών στην κατανόηση της ιστορίας εικονογραφημένων βιβλίων μέσα από την παρατήρηση του εξωφύλλου και των περικειμενικών στοιχείων γενικότερα (Arizpe & Styles, 2003· Pantaleo, 2003· Σδρούλια & Τσιλιμένη, 2017· Serafini & Ladd, 2008· Sipe, 2008· Walsh, 2003· Youngs, 2010). Απουσιάζουν, ωστόσο, έρευνες αναφορικά με την ερμηνευτική λειτουργία του τίτλου σε σύγχρονα εικονογραφημένα βιβλία χωρίς λέξεις (wordless book). Διαπιστώνεται ένα βιβλιογραφικό κενό και εγείρονται ερωτήματα σχετικά με το αν ο τίτλος προσδιορίζει το κείμενο, συμβάλλει στην ερμηνεία του και αναπτύσσει μαζί του «μια σχέση αμοιβαίας εσωτερικότητας» (Πασχαλίδης, 1996: 11).

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας και με στόχο την ανάδειξη της ιδιόμορφης αφηγηματικής οργάνωσης και λειτουργίας του τίτλου, επιλέχθηκαν δώδεκα εικονογραφημένα βιβλία χωρίς λέξεις (wordless book) με βάση την τεχνική της τυχαίας δειγματοληψίας. Στην επιλογή των τιτλικών φράσεων απαραίτητη προϋπόθεση ήταν τα βιβλία να ανήκουν στην κατηγορία των wordless book. Υιοθετείται δε το ταξινομικό σχήμα της «περιγραφικής λειτουργίας» του τίτλου που προτείνει ο Genette (1988, 1997). Αξιοποιώντας ρητορικά σχήματα λόγου, ο Γάλλος θεωρητικός διατυπώνει το μοντέλο της περιγραφικής λειτουργίας του τίτλου με το οποίο διακρίνει τέσσερις κατηγορίες τίτλων: 1) κυριολεκτικοί τίτλοι, οι οποίοι περιγράφουν το θέμα χωρίς παρεκτροπές, 2) συνεκδοχικοί τίτλοι ή μετωνυμίες, οι οποίοι δεν αντιστοιχούν στην κεντρική ιδέα του περιεχομένου του κειμένου, αλλά σε μία δευτερεύουσα ή ηθελημένα περιθωριακή ιδέα, 3) μεταφορικοί τίτλοι και 4) σουρεαλιστικοί τίτλοι, με έντονο το στοιχείο της αντίφρασης ή της ειρωνείας.

Κατά τη διαδικασία επιλογής των τιτλικών φράσεων λήφθηκε υπόψη μια ακριβέστερη διατύπωση της λειτουργίας του τίτλου, την οποία υιοθέτησε ο Genette επηρεασμένος από τις απόψεις του Hoek (1981). Συγκεκριμένα, η πρώτη λειτουργία σχετίζεται με τον προσδιορισμό της ταυτότητας του έργου, η δεύτερη με την πρόθεση του τίτλου να το διακρίνει από άλλα έργα, η τρίτη με την ανάδειξη του περιεχομένου του και η τέταρτη με την πρόθεση να προσελκύσει το ενδιαφέρον του κοινού.

Υιοθετώντας το μοντέλο της περιγραφικής λειτουργίας (Genette, 1987, 1988, 1997), προχωρούμε στην παρουσίαση και ταξινόμηση των επιλεγμένων βιβλίων.

1. Κυριολεκτικοί τίτλοι

Ο τίτλος του βιβλίου χωρίς λέξεις *The Lion and the Mouse* (Pinkney, 2009) υποδηλώνει το θέμα του και βρίσκεται σε απόλυτη αντιστοιχία με αυτό. Πρόκειται για έναν «ειδολογικό» (rhématiques) τίτλο που καθαρά και απροκάλυπτα διευκρινίζει το είδος του βιβλίου (Genette, 1987: 78). Ανήκει στους κυριολεκτικούς τίτλους (informativi) (Εκο, 1993: 10) και παραπέμπει χωρίς περιστροφές στον γνωστό

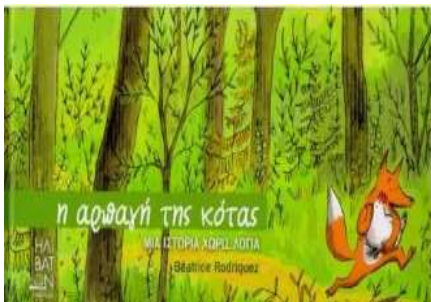
αισώπειο μύθο, *Το λιοντάρι και ο ποντικός*, ένα ιδιαίτερα δημοφιλές ανάγνωσμα. Μέσω της διακειμενικότητας του παρέχει άμεση πληροφόρηση για το περιεχόμενο του βιβλίου και γνωστοποιεί στον αναγνώστη τους πρωταγωνιστές, τον τόπο της ιστορίας και την πλοκή του μύθου. Η χρήση του κεφαλαίου γράμματος των δύο πρωταγωνιστών και η σκόπιμη μετατροπή των ονομάτων των ζώων από κοινά σε κύρια, φανερώνει την πρόθεση του δημιουργού/εικονογράφου να αποδώσει στους ήρωες χαρακτηριστικά ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ως προς τον τρόπο εκφοράς της τιτλικής φράσης διαπιστώνεται ότι ο τίτλος κινείται στο ίδιο υφολογικό επίπεδο με το περιεχόμενο του βιβλίου και διακρίνεται για τη συντομία, την απλότητα και την αμεσότητά του, μιας και τιτλοφορεί βιβλίο που απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 1-8 ετών.

Η φανταστική ιστορία του βιβλίου *Το μοναχοπαιδί* (Γκουοτζίν, 2017) αντανακλά τα συναισθήματα απομόνωσης και μοναξιάς που ένιωθε ένα μικρό κορίτσι που μεγαλώνει στην Κίνα. Αναλυτικότερα, η εικονογράφος Γκουοτζίν (2017) περιγράφει σε πρωτοπρόσωπη αφήγηση τις περιπέτειες του εξάχρονου κοριτσιού στα χρόνια που επικρατούσε στην πατρίδα του η πολιτική της γέννησης ενός μόνο παιδιού ανά οικογένεια (Γκουοτζίν, 2017). Μέσα από έναν σύντομο και σαφή ονοματικό τίτλο, ο οποίος σχετίζεται άμεσα με τον πρωταγωνιστή της ιστορίας, προσφέρονται δεδομένα που καθιστούν τον αναγνώστη ικανό να προβλέψει το περιεχόμενο του βιβλίου. Η σαφήνεια του τίτλου αποτυπώνεται στον τρόπο εκφοράς του: το πρώτο συνθετικό *μοναχο-* λειτουργεί ως επιθετικός προσδιορισμός της βασικής λέξης της τιτλικής φράσης *παιδί* με στόχο να προσδώσει στον ήρωα της ιστορίας εννοιολογική φόρτιση και έμμεσα να παραπέμψει τον αναγνώστη στο θέμα του βιβλίου. Χωρίς να προσδιορίζεται στον τίτλο το φύλο του παιδιού/πρωταγωνιστή, η επιλογή του συγκεκριμένου τίτλου από τη δημιουργό του συνιστά αφηγηματικό δείκτη, καθώς περιέχει συνδηλώσεις που αποτυπώνουν την ψυχική κατάσταση του ήρωα της ιστορίας, με στόχο τη συναισθηματική φόρτιση του αναγνώστη (Γαβριηλίδου, 2013: Nikolajeva, 2005).

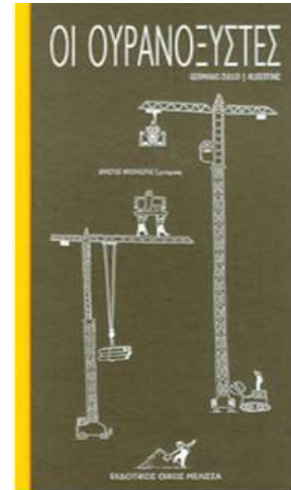

Στην κατηγορία των κυριολεκτικών τίτλων ανήκει το wordless book *Η αρπαγή της κότας* *Μια ιστορία χωρίς λόγια* (Rodriguez, 2008). Ο τίτλος συνοψίζει με απλότητα, χιούμορ και σαφήνεια το περιεχόμενο της αφήγησης και προσδιορίζει «τη δράση, την ιδιότητα και την αφορμή της εξιστόρησης» μιας κότας σε πρωταγωνιστικό ρόλο (Γαβριηλίδου, 2013: 250). Η πρόθεση της εικονογράφου Béatrice Rodriguez να προσδώσει στον τίτλο σαφήνεια επιτυγχάνεται με τη χρήση μιας ονοματικής φράσης σε συνδυασμό με τη χρήση του οριστικού άρθρου *η*. Ωστόσο, για τον αναγνώστη που δεν έχει πρόσβαση

στην εικόνα του εξωφύλλου του βιβλίου, η απουσία του ποιητικού αιτίου από τον τίτλο, ως ένα στοιχείο που θα προσδιόριζε τον ηθικό αυτουργό της παράνομης πράξης, θέτει σε προβληματισμό τον αναγνώστη, γεννά ερωτήματα του τύπου «ποιος έκλεψε την κότα και γιατί», ενεργοποιεί τη φαντασία και διεγείρει την κριτική σκέψη του.

Στους κυριολεκτικούς τίτλους εντάσσεται το εικονοβιβλίο *Οι ουρανοξύστες* του συγγραφέα Zullo Germano (2013) και του εικονογράφου Albertine σε μετάφραση Χρήστου Μπουλιώτη. Μέσα από ασπρόμαυρες εικόνες/σκίτσα και χωρίς «φανερό» κείμενο εκτυλίσσεται η ιστορία δύο άπληστων γειτόνων, οι οποίοι κυριεύονται από αισθήματα ζήλιας και ανταγωνισμού για το ποιος θα κατασκευάσει το πιο ψηλό και εντυπωσιακό σπίτι. Για τον σκοπό αυτό προσλαμβάνουν τους διασημότερους αρχιτέκτονες, μηχανικούς και τεχνίτες. Χρησιμοποιούν υλικά από χρυσάφι και πολύτιμους λίθους. Παραγγέλνουν πανάκριβα έπιπλα, διακοσμητικά αντικείμενα, πίνακες ζωγραφικής και καλλωπιστικά φυτά αμύθητης αξίας. Σταδιακά μετατρέπουν τα «παλάτια» τους σε ουρανοξύστες θυσιάζοντας στον βωμό της ματαιοδοξίας τη στατική ασφάλεια και ισορροπία των σπιτιών τους. Απλός, σαφής, σύντομος και υπέρμετρα εντυπωσιακός ο τίτλος περιγράφει άμεσα και παραστατικά το περιεχόμενο του βιβλίου. Η προσθήκη του οριστικού άρθρου *Οι* αποτυπώνει την επιθυμία του συγγραφέα να ξεκαθαρίσει στο κοινό του ότι το βιβλίο αναφέρεται σε συγκεκριμένους ουρανοξύστες γύρω από τους οποίους εκτυλίσσεται η πλοκή. Παράλληλα, το άρθρο σε συνδυασμό με το ουσιαστικό *Ουρανοξύστες* σε μεγαλογράμματη γραφή αποδίδουν επακριβώς τη συγκεκριμένη σημασία και το περιεχόμενο (σημαινόμενο) της έννοιας που υποδηλώνουν (κυριολεκτική σημασία). Ωστόσο, ο τίτλος δεν πληροφορεί τον αναγνώστη με περισσότερα στοιχεία για την πλοκή, τους ήρωες και την αφορμή της αφήγησης.

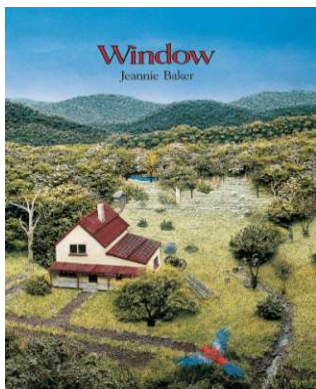
Στο ίδιο μήκος κύματος με τους *ΟΥΡΑΝΟΞΥΣΤΕΣ* από πλευράς περιεχομένου κινείται και το wordless book *Dos pajaritos* του συγγραφέα και εικονογράφου Dipacho (2010). Σύμφωνα με την ακριβή μετάφραση του ισπανικού τίτλου, τα *pajaritos* είναι μεταναστευτικά πουλιά της ΝΔ Ευρώπης. Βασικά χαρακτηριστικά των πτηνών αυτών αποτελούν το μικρό μέγεθος του σώματός τους και το μακρύ λοφίο στο κεφάλι τους. Το βιβλίο περιγράφει την περιπέτεια δυο μικρών πουλιών που σε ρόλο πρωταγωνιστικό αποκτούν ανθρώπινες συμπεριφορές και ιδιότητες με διδακτική διάθεση. Κυριεύονται από το πάθος της ζήλιας και της ανταγωνιστικότητας και επιδίδονται σε έναν αγώνα δρόμου για το ποιος από τους δύο «συγκάτοικους» θα «επανδρώσει» το κλαδί του δέντρου που τους φιλοξενεί με τα περισσότερα έπιπλα, οικιακές συσκευές, ρούχα, είδη οικιακής χρήσης και διακόσμησης. Ο θεατής παρακολουθεί τα κλαδιά των δέντρων να βαραίνουν τόσο πολύ μέχρι που σπάζουν με αποτέλεσμα οι δύο φτερωτοί ήρωες να μείνουν χωρίς καταφύγιο. Πρόκειται για αφηγηματικά πουλιά, με συμβουλευτικό ρόλο στις επιλογές των μικρών παιδιών

(Γαβριηλίδου, 2013). Αποτελούν άλλοθι για να απευθυνθούν και στους ενήλικες ασκώντας κριτική για τις αδυναμίες και τα ελαττώματά τους και πρότυπα προς αποφυγή. Είναι δημιουργήματα της ενήλικης σκέψης, καθώς οι ανθρωποποιημένοι ήρωες του βιβλίου «γίνονται μέλη της αφηγηματικής πραγματικότητας για να ελέγξουν έμμεσα τη συμπεριφορά των μικρών αναγνωστών» (Γαβριηλίδου, 2013: 172). Πρόκειται για τίτλο που παρεμβαίνει με περισσότερα ή λιγότερο ρητά μέσα στη διαμόρφωση των επιθυμιών και των επιλογών του αναγνώστη, αναδεικνύοντας με έμφαση το αποτέλεσμα μιας πράξης (Γαβριηλίδου, 2013). Παράλληλα, η τιτλική φράση περιγράφει με σαφήνεια το περιεχόμενο του βιβλίου. Ειδικότερα, μέσα από τη χρήση του αριθμητικού επιθέτου *Dos* (Δύο) παραπέμπει άμεσα στους δύο πρωταγωνιστές της ιστορίας. Τίτλος απλός, σύντομος και παραστατικός κινείται με μεγάλη συνέπεια στο ίδιο υφολογικό επίπεδο με το περιεχόμενο του βιβλίου και ταυτόχρονα αιχμαλωτίζει το ενδιαφέρον του αναγνώστη (Γαβριηλίδου, 2013).

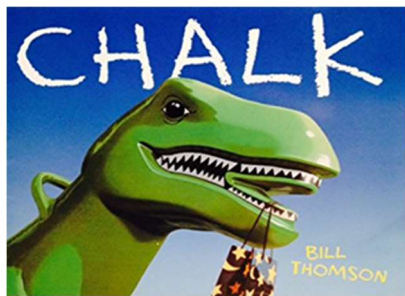
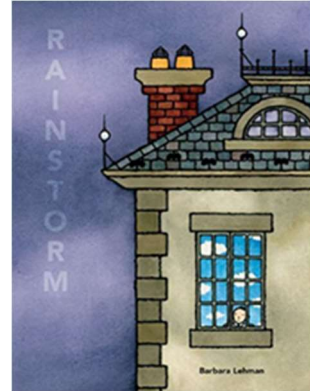
2. Συνεκδοχικοί τίτλοι ή μετωνυμίες

Στην κατηγορία των συνεκδοχικών τίτλων (μετωνυμίες) ανήκουν οι τίτλοι των wordless books *Window* (Baker, 2002), *Rainstorm* (Lehman, 2007) και *Chalk* (Thomson, 2010) καθώς αναφέρονται σκοπίμως σε ένα θέμα του κειμένου λιγότερο κεντρικό. Καταφέρνουν ωστόσο, να ανταποκριθούν με επιτυχία στην πρόθεσή τους να αναδείξουν ως έναν βαθμό το περιεχόμενο του βιβλίου που τιτλοφορούν και να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του κοινού (Hoek, 1981). Πρόκειται για ευρηματικούς και ευφυείς ονοματικούς τίτλους που υποβάλλουν τον αναγνώστη σε διαδικασία αποκωδικοποίησης των λεκτικών στοιχείων των τίτλων και προβληματισμού για το περιεχόμενο του βιβλίου.

Αναλυτικότερα, το *Window* (Baker, 2002) αποτυπώνει ρεαλιστικά την καθημερινότητα και περιγράφει παραστατικά τις συνέπειες στο φυσικό περιβάλλον από την παρέμβαση του ανθρώπου. Μια μητέρα και ένα μωρό κοιτάζουν μέσα από ένα παράθυρο τη θέα ενός ερημικού τοπίου. Το παιδί μεγαλώνει και το σκηνικό μετατρέπεται από ερημικό τοπίο σε ένα μικρό χωριό και σταδιακά εξελίσσεται σε μια πυκνοκατοικημένη πόλη. Μέσω του τίτλου παρέχεται στον αναγνώστη μια πρώτη αντίληψη του θέματος του βιβλίου (Hoek, 1981). Αν και το βασικότερο στοιχείο της εικονιστικής αφήγησης -το παράθυρο- εμπεριέχεται αυτούσιο στον ονοματικό τίτλο του βιβλίου, ωστόσο στον αναγνώστη ανακοινώνεται συνοπτικά και συγκαλυμμένα η κεντρική ιδέα του βιβλίου (Γαβριηλίδου, 2013). Η τιτλοφόρηση *Window* προϊδεάζει τον αναγνώστη για το περιεχόμενο του βιβλίου. Τον μεταφέρει εικονικά μπροστά από ένα παράθυρο και τον καλεί να επιστρατεύσει την κριτική σκέψη και τη φαντασία του, ενώ παράλληλα τον ενθαρρύνει να κάνει τις δικές του υποθέσεις για τη θέα που πρόκειται να αντικρίσει ανοίγοντας το παράθυρο με βάση τις εμπειρίες, τις προσδοκίες και τις πεποιθήσεις του (Εκο, 1993· Nodelman, 1988). Στην ίδια λογική εντάσσεται και ο τίτλος *Rainstorm* (Lehman, 2007). Πρόκειται για την ιστορία ενός αγοριού που εγκλωβίζεται στο σπίτι του μια βροχερή μέρα και δεν

μπορεί να βγει έξω να παίξει λόγω της ξαφνικής καταιγίδας που έχει ξεσπάσει. Βέβαια, χωρίς την υποβοήθηση της εικονογράφησης ο αναγνώστης (Arizpe & Styles, 2003· Μηκέ & Τσιλιμένη, 2019· Nodelman, 1988) δεν είναι σε θέση να προβλέψει την περιπέτεια του μικρού αγοριού, ο οποίος καταφέρνει να σπάσει τη μονοτονία και να ακολουθήσει με τη φαντασία του ένα συναρπαστικό ταξίδι εξερεύνησης, γνωριμίας νέων φίλων και διασκέδασης. Ωστόσο, ο τίτλος προετοιμάζει το σκηνικό της ιστορίας (Καρπόζηλου, 1994) και παραπέμπει συνειρμικά τον αναγνώστη στις εικόνες μιας βροχερής μέρας. Ανήκει στην κατηγορία των αφηγηματικών τίτλων που αξιοποιούν τη συνεκδοχική λειτουργία της γλώσσας και προσδιορίζουν την αφορμή της εξιστόρησης και τον χρόνο της αφήγησης.

Στην κατηγορία τιτλικών φράσεων που παραπέμπουν έμμεσα στην εξέλιξη της πλοκής ανήκει και ο τίτλος του *Chalk* (Thomson, 2010). Μια κιμωλία γίνεται η αφορμή της εξιστόρησης για τρία παιδιά που συναντιούνται μια βροχερή μέρα στην παιδική χαρά και βλέπουν να ζωντανεύουν όσα ζωγραφίζουν στο έδαφος με μια μαγική κιμωλία. Ο τίτλος *Chalk* αντικατοπτρίζει την επιθυμία του συγγραφέα/εικονογράφου να αξιοποιήσει εκτός από την κυριολεκτική, δηλωτική σημασία και τη συνυποδηλωτική χρήση της λέξης *κιμωλία*. Στόχος του συγκεκριμένου τίτλου είναι η ανάκληση διαφορετικών συνειρμών στο μυαλό των αναγνωστών, με αποτέλεσμα τη σύνδεση του περιεχομένου του βιβλίου με την κιμωλία και την αναγνώριση του ηττημένου από τον μαρκαδόρο στις μέρες μας εργαλείου, ως μέσο όχι μόνο της γραφής ή της εκμάθησης γραμματικο-συντακτικών και αριθμητικών εννοιών, αλλά και της δημιουργίας σχεδίων ζωγραφικής από τα παιδιά.

3. Μεταφορικοί τίτλοι

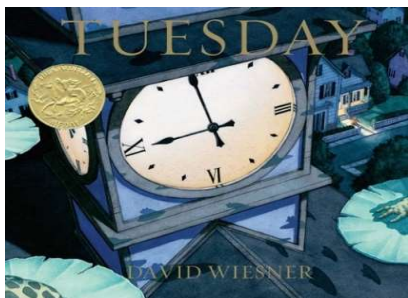
Στην κατηγορία των μεταφορικών τίτλων ανήκει και το wordless book *Η φάλαινα, τ' αγόρι και η θάλασσα ανάμεσά τους* της Πέρσας Ζαχαριά (2018). Περιγράφει τη συνάντηση, του δεσμούς φιλίας και τη συγκινητική στιγμή της αποχώρησης μιας φάλαινας με ένα αγόρι μέσα σε μια απέραντη θάλασσα. Με έναν απλό ονομαστικό τίτλο που εκφέρεται μέσα από τρία κοινά ουσιαστικά (*φάλαινα, αγόρι, θάλασσα*), η τιτλική φράση καθίσταται αξιομνημόνευτη. Ωστόσο, η προσθήκη του τοπικού επιρρήματος *ανάμεσα* σε συνδυασμό με την προσωπική αντωνυμία *τους* προσδίδουν στην τιτλική φράση συμβολική/μεταφορική σημασία. Άμεσα και παραστατικά δημιουργούνται στον αναγνώστη/θεατή εικόνες που παραβιάζουν τους οικείους φυσικούς νόμους (Γαβρηλίδου, 2013) και εγείρουν πολλά ερωτηματικά αναφορικά με

την ιδιότητα της θάλασσας να μπαίνει ανάμεσα στο αγόρι και στη φάλαινα και να αποτελεί εμπόδιο της συνύπαρξής τους.

4. Σουρεαλιστικοί τίτλοι

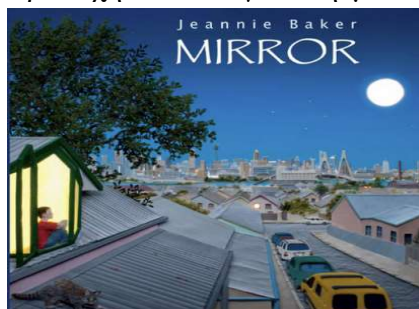
Σουρεαλιστικός, με έντονο το στοιχείο της ειρωνείας, είναι ο τίτλος του βιβλίου

Tuesday (Wiesner, 1991). Μέσω της εικονογράφησης περιγράφεται αποκλειστικά το σκηνικό μιας *Τρίτης*, όταν οι βάτραχοι ενός βάλτου αρχίζουν να αιωρούνται και να μετακινούνται με ορμή σε μια πόλη, μετατρέποντας τα πέταλα των νούφαρων σε μαγικά χαλιά. Μέσα από έναν σύντομο ονοματικό τίτλο, ο οποίος πληροφορεί τον αναγνώστη για τον χρόνο της αφήγησης, δηλώνεται η πρόθεση του Wiesner (1991) να απαλλάξει τον τίτλο από τη βασική του λειτουργία

και εσκεμμένα να αποκρύψει από τον αναγνώστη στοιχεία που συνδέονται με το θέμα, τους ήρωες ή την πλοκή της ιστορίας του βιβλίου. Επιλέγεται ένας ευρηματικός τίτλος με στόχο να παραπλανήσει τον αναγνώστη, ο οποίος στην προσπάθειά του να προβλέψει το περιεχόμενο του βιβλίου, απελευθερώνει τη φαντασία του. Ταυτόχρονα, με την ασαφή και σουρεαλιστική τιτλική διατύπωση προ(σ)καλείται σε ένα παιχνίδι διανοητικής εξερεύνησης (Γαβριηλίδου, 2013).

Ο τίτλος του *Mirror* (Baker, 2010) έλκει την προσοχή του αναγνώστη με το σουρεαλιστικό περιεχόμενό του. Περιγράφει τον τρόπο ζωής δύο αγοριών και των οικογενειών τους, που ζουν αντίστοιχα στην Αυστραλία και στο Μαρόκο. Μέσα από έγχρωμες και λεπτομερείς εικονογραφήσεις κολάζ ο αναγνώστης καλείται να συγκρίνει το περιβάλλον και τις δραστηριότητες των παιδιών από δύο διαφορετικούς πολιτισμούς. Πρόκειται για έναν αινιγματικό τίτλο που προβληματίζει τον αποδέκτη του βιβλίου για το ανορθόδοξο νόημα του τίτλου και διεγείρει την κριτική σκέψη και τη φαντασία του. Καθώς βρίσκεται σε αναντιστοιχία με το περιεχόμενο του βιβλίου, παραπλανά και γεννά πολλά ερωτήματα στον αναγνώστη αναφορικά με το θέμα του, το μήνυμα που μεταφέρει, την ιδεολογία του και τη λογοτεχνική αισθητική του (Γαβριηλίδου, 2013).

Για το ιδιότυπο σουρεαλιστικό οπτικό σύνολό του χαρακτηρίζεται ο τίτλος του wordless book *Το κόκκινο βιβλίο* (Lehman, 2014). Αποκλειστικά μέσω των εικόνων του το βιβλίο περιγράφει πώς *Το κόκκινο βιβλίο* γίνεται η αιτία συνάντησης ενός κοριτσιού μιας αμερικανικής μεγαλούπολης με ένα αγόρι ενός εξωτικού νησιού. Μέσω ενός σύντομου ονοματικού τίτλου δηλώνεται ρητά το δομικό στοιχείο της αφήγησης. Η προσθήκη του οριστικού άρθρου *Το* υποδηλώνει την πρόθεση της εικονογράφου να καταστήσει σαφές το νόημα του τίτλου. Παράλληλα, η

χρήση του επιθετικού προσδιορισμού *κόκκινο* προσδίδει μια χαρούμενη νότα στην τιτλική φράση που προδιαθέτει θετικά τον αναγνώστη και τον προ(σ)καλεί να ανοίξει το βιβλίο και να το διαβάσει (Γαβριηλίδου, 2013· Γιαννικοπούλου, 2016). Αν και η εικονογράφος μέσω του τίτλου απευθύνεται στη λογική λειτουργία του αναγνώστη και χρησιμοποιεί λέξεις με την κυριολεκτική σημασία τους, ωστόσο αξιοποιεί τη σουρεαλιστική λειτουργία του τίτλου και ηθελημένα αποκρύπτει στοιχεία της πλοκής του βιβλίου, ενώ ταυτόχρονα προσκαλεί τον αναγνώστη σε ένα ταξίδι διανοητικής εξερεύνησης και φαντασίας προκειμένου να προβλέψει το περιεχόμενο του βιβλίου (Γαβριηλίδου, 2013).

Επίλογος

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να διερευνήσει αν ο τίτλος των *wordless book* προσδιορίζει το κείμενο, συμβάλλει στην ερμηνεία του και αναπτύσσει μαζί του «μια σχέση αμοιβαίας εσωτερικότητας» (Πασχαλίδης, 1996: 11). Με στόχο την ανάδειξη της ιδιόμορφης αφηγηματικής οργάνωσης και λειτουργίας του τίτλου, επιλέχθηκαν δώδεκα εικονογραφημένα βιβλία χωρίς λέξεις (*wordless book*) με βάση την τεχνική της τυχαίας δειγματοληψίας. Υιοθετήθηκε το ταξινομικό σχήμα της «περιγραφικής λειτουργίας» του τίτλου που προτείνει ο Genette (1988, 1997) προκειμένου να ταξινομηθούν οι τίτλοι των επιλεγμένων βιβλίων σε τέσσερις κατηγορίες. Συμπερασματικά διαπιστώθηκε ότι το 41,7% των τίτλων είναι κυριολεκτικοί τίτλοι. Αφορά δηλαδή τίτλους οι οποίοι περιγράφουν το θέμα χωρίς παρεκτροπές. Το 25% των τίτλων είναι συνεκδοχικοί τίτλοι ή μετωνυμίες. Οι τίτλοι αυτής της κατηγορίας δεν αντιστοιχούν στην κεντρική ιδέα του περιεχομένου του κειμένου, αλλά σε μία δευτερεύουσα ή ηθελημένα περιθωριακή ιδέα. Το 8,3% είναι μεταφορικοί τίτλοι, ενώ στους σουρεαλιστικούς τίτλους με έντονο το στοιχείο της αντίφρασης ή της ειρωνείας ανήκει το 25% των τίτλων των επιλεγμένων βιβλίων. Μέσω της παρούσας εργασίας προκύπτει ότι οι τίτλοι των βιβλίων χωρίς λέξεις, αν και δε διαθέτουν κείμενο, συμμορφώνονται με τις συμβάσεις της παιδικής λογοτεχνίας και γίνονται αντιληπτοί «ως ένα άλλο λογοτεχνικό μικροκείμενο» (Γαβριηλίδου, 2013: 55). Παράλληλα, διαπιστώνεται ότι η σύγχρονη τιτλοφόρηση σε βιβλία χωρίς λέξεις διακρίνεται για την πρωτοτυπία, τη μοναδικότητα την έμπνευση τη γλωσσική, νοηματική και υφολογική πολυμορφία, την ανοιχτότητά της σε νέες θεματικές και εναλλακτικές ερμηνείες (Genette, 1988· Πασχαλίδης, 1996). Πρόκειται για τίτλους που διακρίνονται για την επικοινωνιακή τους δύναμη σε παγκόσμιο επίπεδο (Γαβριηλίδου, 2013) και φέρουν ίχνη της ιδεολογίας τους υπό την έννοια ότι αποτελούν φορείς των μηνυμάτων, των αρχών, των ιδεών, των πεποιθήσεων, των πρακτικών και των αξιών της κάθε κοινωνίας (Hoek, 1981· Nikolajeva & Scott, 2001). Τέλος, διαφαίνεται η τάση των συγγραφέων-εικονογράφων για πειραματισμό, έναν δρόμο προς το νέο, μια απόκλιση από το κοινότυπο και το χλιοειπωμένο» (Γαβριηλίδου, 2013: 254) με στόχο να κεντρίσουν μέσω του τίτλου το ενδιαφέρον του αναγνώστη, να απελευθερώσουν τη φαντασία του και να ενεργοποιήσουν σύνθετες νοητικές διεργασίες (Γαβριηλίδου, 2013· Γιαννικοπούλου, 2016).

Βιβλιογραφία

Ελληνική και μεταφρασμένη

- Γαβριηλίδου, Σ. (2013). *Φλυαρία και λακωνικότητα στους τίτλους των βιβλίων για παιδιά. Ιστορικές διαδρομές στην παιδική λογοτεχνία μέσα από την ανάγνωση των τίτλων της*. Θεσσαλονίκη: Ζυγός.
- Γιαννικοπούλου, Α. (2008). *Στη χώρα των χρωμάτων. Το σύγχρονο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Έκο, Ο. (1993). *Επιμύθιο στο όνομα της Ρόδου*. Μτφρ. Καλλιφατίδη Ε. (9^η έκδοση). Αθήνα: Γνώση.
- Hawkes, T. (1978). *Μεταφορά*. Μτφρ. Γαβριήλ-Νίκος Πεντζίκης. Σειρά: Η Γλώσσα της Κριτικής, αρ. 17. Αθήνα: Ερμής.
- Καλογήρου, Τζ., & Βησσαράκη, Ε. (2005). Η συμβολή της θεωρίας της L. M. Rosenblatt στον εμπλουτισμό της διδακτικής της λογοτεχνίας. Στο Καλογήρου Τζ., & Λαλαγιάννη, Κ. (Επιμ.), *Η Λογοτεχνία στο σχολείο. Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, (σ.σ. 53-78).
- Κανατσούλη, Μ. (2006). Η πρωτοπρόσωπη αφήγηση στην παιδική λογοτεχνία: Περιορισμοί και δυνατότητες. Στο Παπαντωνάκης, Γ. (Επιμ.) *Πρόσωπα και Προσωπεία του Αφηγητή στην Ελληνική Παιδική και Νεανική Λογοτεχνία της Τελευταίας Τριακονταετίας*. Αθήνα: Πατάκης.
- Καρπόζηλου, Μ. (1994). *Το παιδί στη χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Μηκέ, Π., & Τσιλιμένη, Τ. (2019). Η νοσηματοδότηση του κειμένου από παιδιά της Α΄ δημοτικού μέσω των εικόνων σύγχρονων εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων. *Πρακτικά 5^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου ΕΕΠΕΚ*. Τόμος 1^{ος}, 375-383. Ανακτήθηκε στις 10-2-2020 από https://drive.google.com/drive/folders/1FJgXC1X0L_N1v9QGOIUkX3HM1vbJSGCY.
- Οικονομίδου, Α. (2016). *Το παιδί πίσω απ' τις λέξεις. Ο εννοούμενος αναγνώστης των παιδικών βιβλίων*. Αθήνα: Gutenberg.
- Πασχαλίδης, Γ. (1996). Περί τίτλων. Οι τίτλοι μέσα και ανάμεσα στα λογοτεχνικά κείμενα και την ερμηνεία τους. *Λόγου Χάριν*, 4, 73-91.
- Σδρούλια, Ε., & Τσιλιμένη, Τ. (2017). Ο ρόλος των περικειμενικών στοιχείων του εξώφυλλου στη διαμόρφωση άποψης από παιδιά προσχολικής ηλικίας ως προς την επιλογή ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου. *Κείμενα*, Τεύχος 25. Ανακτήθηκε στις 5-2-2020 από: <http://keimena.ece.uth.gr/main/t25/02-sdroulia-tsilimeni.pdf>.
- Τσιλιμένη, Τ. (2007). *Εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο. Όψεις και απόψεις*. Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Φρυδάκη, Ε. (2003). *Η θεωρία της λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*. Αθήνα: Κριτική.

Ξενόγλωσση

- Arizpe, E. (2013). Meaning-making from wordless (or nearly wordless) picture books: what educational research expects and what readers have to say. *Cambridge Journal of Education*, 43(2), 163-176.
- Arizpe, E., & Styles, M. (2003). *Children reading pictures: Interpreting visual texts*. New York: Routledge.
- Braun, V., & Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. London: Sage.
- Degler, L. S. (1979). Putting words in wordless books. *Reading Teacher*, 32, 399-402.
- Dowhower, S. (1997). Wordless books: Promise and possibilities, a genre comes of age. In Camperell, K. Hayes, B. and Telfer R. (Eds.) *Yearbook of the American Reading Forum*, 17, 57-79.
- Gardiner, J. M. (2007). On its essence and related concepts. In H. L. Roediger III, Dudai, Y. and Fitzpatrick M. S. (Eds.). *Science of Memory: Concepts*, 221-224. Oxford: Oxford University Press.
- Genette, G. (1987). *Seuils*. Paris: Seuil.
- Genette, G. (1988). Structure and Functions of the Title in Literature. (Translated by Crampe, B). *Critical inquiry*, 14(4), 692-720.
- Genette, G. (1997). *Paratexts: thresholds of interpretation (Literature, Culture, Theory)*. (Translated by Lewin, E. J.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibson, J. (2016). Text Optional: Visual Storytelling with Wordless Picture books. *Children and Libraries*, 14(2), 3-7.
- Hoek, H. L. (1981). *La Marque du titre*. Paris: Mouton. Retrieved on 3-3-2020 from <https://books.google.gr/books?id=hPd2AOGEVekC&pg=PA17&hl=el&source=gbs%20toc%20r&cad=3#v=onepage&q&f=false>.
- Krees, G., & van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal discourse*. London: Arnold.
- Levin, H. (1977). The Title as Literacy Genre. *The Modern Language Review*, 72(4). Retrieved on 25-2-2020 from: <http://www.http//jstor.org/stable/3724776?sec=13#>.
- Lindauer, S. L. K. (1988). Wordless books: An approach to visual literacy. *Children's Literature in Education*, 19, 136-142.
- Nikolajeva, M. (2005). *Aesthetic Approaches to Children's Literature*. Lanham, Maryland: Scarecrow Press.
- Nikolajeva, M., & Scott, C. (2001). *How Picturebooks Work*. New York: Routledge.
- Nodelman, P. (1988). *Words about pictures*. Athens, GA: University of Georgia Press.
- Nodelman, P. (2008). *The Hidden Adult: Defining Children's Literature*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Pantaleo, S. (2003). "Godzilla lives in New York": Grade 1 students and the peritextual features of picture books. *Journal of Children's Literature*, 29(2), 66-77.
- Serafini, F. (2012a). Reading Multimodal Texts in the 21st Century. *Research in the schools*, 19(1), 26-32.
- Serafini, F., & Ladd, S. M. (2008). The challenge of moving beyond the literal in literature discussions. *Journal of Language and Literacy Education*, 4(2), 6-20.

- Sipe, L. R. (2008). *Storytime: Young Children's Literary Understanding in the Classroom*. New York: Teachers College Press.
- Stewig, J. W. (1988). *Children and literature* (2nd ed.). Boston: Houghton Mifflin.
- Walsh, M. (2003). Reading pictures: what do they reveal? Young children's reading of visual texts. *Reading*, 37(3), 123-130.
- Youngs, S. (2010). Peritextual discussions of historical fiction picturebooks. In R. T. Jiminez, V. J. Risko, D. Wells Rowe, & M. K. Hundley (Eds.), *National Reading Conference Yearbook*, 59(1), 367-381.

Πρωτογενείς πηγές

- Baker, J. (2002). *Window*. London: Walker Books.
- Baker, J. (2010). *Mirror*. London: Walker Books.
- Γκουοτζίβ (2017). *Το μοναχοπαίδι*. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Dipacho (2010). *Dos pajaritos*. Spanish: Lumen.
- Ζαχαριά, Π. (2018). *Η φάλαινα, τ' αγόρι και η θάλασσα ανάμεσά τους*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- Lehman, B. (2007). *Rainstorm*. Boston: Houghton Mifflin.
- Lehman, B. (2014). *Το κόκκινο βιβλίο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Pinkney, J. (2009). *The Lion and the Mouse*. N. York: Little, Brown Books for Young Readers.
- Rodriguez, B. (2008). *Η αρπαγή της κότας Μια ιστορία χωρίς λόγια*. Αθήνα: Ηβίλατον.
- Thomson, B. (2010). *Chalk*. London: Marshall Cavendish.
- Wiesner, D. (1991). *Tuesday*. Boston: Clarion/ Houghton Mifflin.
- Zullo, G. (2013) *Οι ουρανοξύστες*. Albertine (εικον.) Χρήστος Μπουλιώτης, Χ. (μτφρ). Αθήνα: Μέλισσα